

УДК 811.161.2'243:378.147

ЛПАТОВА Марина Валентинівна –

викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID.org/0000-0002-6410-1762

e-mail: marinalipatova58@gmail.com

БАБИЧ Тетяна Валеріївна –

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID. 0000-0002-0174-623X

e-mail: babichtetyana1211@gmail.com

ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми.

Інтеграція України в міжнародний науково-освітній та культурно-інформаційний простір посилила зацікавленість до вивчення української мови [1,с.1]. Навчання української мови як іноземної належить до актуальних, практично необхідних і важливих питань. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку шляхів оновлення і оптимізації процесу викладання української мови іноземним студентам. Основною метою вивчення української мови є формування комунікативної компетентності для забезпечення комунікативних потреб студентів у різних сферах спілкування. Одним із найважливіших засобів, що забезпечує акт комунікації, є граматики. Здатність участі в комунікації базується на знанні системи мови, граматичного матеріалу, до складу якого входять знання загальних правил граматики. Проблема формування і розвитку граматичних навичок і вмінь є однією з найважливіших у процесі навчання української мови, потребує пошуку оптимальних і ефективних методів навчання

граматики. Дослідження питання, що розглядається у статті, є актуальним, тому що сформованість граматичних навичок – одна з передумов формування вміння висловлювати свої думки в усній та письмовій формах, а також уміння розуміти викладені іншими людьми думки, що важливо для процесу комунікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему оволодіння граматичною стороною іншомовного спілкування широко досліджували зарубіжні та вітчизняні мовознавці. Особливості формування граматичної компетенції під час вивчення іноземної мови досліджували у своїх роботах М. Вятютнев, В.Костомаров, М. Найфельд, Є. Пассов. Велику роль у розвитку концепції навчання мови мали ідеї Л. Щерби, зокрема ідея розмежування граматики на активну та пасивну.

Ідеї комунікативної лінгвістики в методиці викладання мови отримали реальне втілення в процесі створення двох типів практичних функціональних граматики – описово-функціональних (для викладачів) і комунікативно-функціональних (для студентів). Особливу популярність отримують комунікативний метод навчання, розроблений Є. Пасовим, різні модифікації інтенсивних методів (метод інтенсивного навчання й активізації резервних можливостей учнів Г. Китайгородської, інтенсивний метод навчання усного мовлення Л. Гегечкорі, емоційно-смісловий метод І. Шехтера.

Основні засади навчання граматики української мови як іноземної достатньо висвітлені в науково - методичній літературі. Теоретичні і практичні питання навчання іноземних студентів граматики української мови досліджували З.Мацюк, Л.Паламар, О. Антонів, С. Соколова, О. Тростинська, Е. Копилова та інші науковці.

Ключовим питанням викладання української мови як іноземної є пошук ефективних методів, прийомів навчання, які б сприяли удосконаленню мовних і мовленнєвих знань та вмінь.

Мета статті. Дослідити та висвітлити особливості формування у студентів - іноземців граматичних навичок під час вивчення української мови.

Виклад основного матеріалу. Граматика – один із найважливіших аспектів навчання іноземної мови. Її вивчення є необхідним для оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, говорінням, читанням і письмом. Без знань граматики неможливе повноцінне спілкування ні в усній, ні в письмовій формі. Під час вивчення граматики студенти опановують граматичний матеріал, необхідний для вираження думок в усній та письмовій формі і розуміння їх при читанні і на слух. Формула «граматика вчить говорити» відображає об'єктивну реальність. Студент має усвідомити просту істину: «щоб говорити на певну тему, він повинен оволодіти необхідними граматичними формами і конструкціями». Складна граматична система української мови, яка належить до флективних мов із розгалуженою прийменниково- відмінковою системою, потребує від іноземців суттєвих зусиль для її опанування, що змушує викладачів фокусувати увагу на граматичному аспекті в процесі навчання української мови як іноземної [8,с.108]. Відомий лінгвіст Л.В. Щерба писав, що «оволодіння граматичним аспектом мови, формування вмінь використовувати її граматичні ресурси, обирати відповідні граматичні структури, необхідні для вираження думки, й правильне оформлювання висловлювання – кінцева мета вивчення будь-якої мови». Формування граматичної компетенції студентів є важливою складовою процесу навчання української мови як іноземної.

Граматична компетенція – це складова частина мовної компетенції, що входить, своєю чергою, до структури іншомовної комунікативної компетенції. Граматичну компетенцію розглядають також як здатність розуміти й виражати значення, продукуючи й розпізнаючи коректно оформлені згідно з певними принципами фрази і речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню їх як стійких формул) [2,с. 112].

Як зазначає О. Вовк, граматична компетенція забезпечує системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань; володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища у мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань [6, с. 20].

У процесі формування й удосконалення іншомовної граматичної компетенції дуже важливим є етап формування мовленнєвих граматичних навичок, під якими розуміють автоматизовані компоненти мовленнєвої діяльності, психофізіологічну основу яких становлять динамічні стереотипи.

Отже, мовна граматична компетенція є частиною комунікативної, оскільки неможливо розглядати оволодіння граматичною стороною іноземної мови ізольовано від процесу комунікації.

Несформованість граматичних навичок та вмінь, у свою чергу, є перешкодою для формування комунікативної компетенції студентів. Тому ця проблема є однією з найбільш актуальних.

Основними компонентами граматичної компетенції є граматичні навички (репродуктивні та рецептивні), граматичні знання, граматична усвідомленість.

Вивчення граматики та правильне оформлення висловлювання, а також розпізнавання граматичних форм у мові та письмі відбувається завдяки формуванню граматичних навичок. Формування граматичних навичок студентів є актуальною проблемою, оскільки потребує комплексного підходу. За Є. І. Пассовим, граматичний навик є сукупністю автоматизованих дій, що забезпечують адекватне морфолого-синтаксичне оформлення одиниці мовлення. При формуванні граматичної компетенції необхідно приділяти увагу не лише формальній стороні граматичного навичку, яка відповідає за правильне оформлення граматичної структури згідно з нормами мови, але й функціональній стороні, яка обумовлює функціонування граматичного явища

у мовленні відповідно до комунікативних задач, тобто втілює комунікативні можливості граматичних явищ [3,с.124].

Комунікативна мета навчання граматики дозволяє сформулювати основну вимогу щодо обсягу граматичного матеріалу, який необхідно засвоїти: він повинен бути достатнім для користування мовою як засобом спілкування і реальним для засвоєння в межах програми. Граматичні навички є компонентами різних видів мовленнєвої діяльності, і тому вони відрізняються залежно від виду мовленнєвої комунікації.

Визнати важливу роль граматики в практичному оволодінні мовою недостатньо для вирішення проблеми її вивчення. Можна знати правила, аналізувати граматичний склад тексту, виконувати вправи на вживання граматичних форм, але не вміти підтримати елементарну бесіду або зрозуміти повідомлення. Тому в практичному курсі української мови як іноземної граматику виконує службову роль. Метою навчання є мовленнєва діяльність – вираження і розуміння думки, яка оформлена засобами мови.

Кожне явище мови вивчається не як ізольований факт, а як елемент системи, тобто у взаємодії з іншими явищами мови – граматику неможливо вивчати без лексики і фонетичного оформлення мовної одиниці. Викладач повинен одночасно формувати мовну систему, комунікативну і соціокультурну компетенції. Кожне граматичне явище має граматичне значення, граматичний засіб вираження цього значення, лексичну семантику [5,с.136]. Вивчати граматику – вивчати єдність форми, значення, засобу його вираження і функціональної ролі в реченні. Навчання граматики є логічною і важливою складовою процесу формування іншомовної комунікативної компетенції. Робота з граматиною повинна бути не окремою метою, а пов'язана з практичним використанням мови, відповідно як засіб, що сприяє комунікації.

Здатність участі в комунікації базується на знанні системи мови. Л.В. Щерба так визначав роль граматики в практичному оволодінні мовою: «... мова складається з граматичних і лексичних правил, які містяться в загальному

мовному матеріалі... Саме ці правила дають нам змогу говорити і розуміти висловлювання, тому як людину неможливо прирівняти до папуги, який повторює тільки почуті та вивчені фрази». Це твердження відомого російського лінгвіста-методиста означає, що практичне навчання мови як іноземної має спиратися на виявлення системних відношень, які існують у мові, тобто обов'язковість урахування у процесі викладання граматики української мови в іншомовній аудиторії результатів системних досліджень мовних одиниць та явищ.

Практична спрямованість навчання мови як іноземної ставить власне дидактичні завдання :

- відбору граматичного матеріалу, необхідного в практичному курсі іноземної мови;
- виділення матеріалу, який важкий для засвоєння;
- вибору шляхів і методів організації роботи з метою ефективності та інтенсивності навчання [7, с.37].

Під час навчання іноземної мови граматичний матеріал вивчається в концентричній послідовності. Це дозволяє систематично проводити граматичне узагальнення, необхідне для формування у студентів здатності вільно користуватися вивченим матеріалом в ситуаціях спілкування, розвитку і активізації мовленнєвих навичок.

Л.В. Щерба ввів в методику поняття про активну та пасивну граматику. [4,с.90] Він писав, що «пасивна граматика обслуговує такі види мовленнєвої діяльності, як читання і аудіювання, тобто рецептивні види. Активна граматика призначена для використання цих форм в мовленні і обслуговує продуктивні види мовленнєвої діяльності – говоріння та письмо».

Відомий лінгвіст Є. Пассов виділяє такі етапи формування граматичних навичок: сприйняття структури (відбувається у процесі її презентації); імітація (починає формуватися механізм аналогії в утворенні форм); підстановка (зароджується усвідомлення узагальненої моделі мовного

зразка); трансформація (зароджується механізм самостійного виклику структури); цілеспрямоване ізолюване використання [3,с. 62].

На заняттях з української мови як іноземної введення граматичного матеріалу відбувається поетапно, поступово.

Послідовність введення граматичного матеріалу на першому етапі відбувається таким чином:

- пояснення нового граматичного явища;
- правило - інструкція;
- мовленнєвий зразок.

Другий етап – це автоматизація навичок. Відпрацювання ізолюваних форм під час виконання формальних завдань з подальшим їхнім введенням в мовлення не вважається ефективним. Тому для формування граматичних навичок необхідно використовувати завдання комунікативної спрямованості.

Третій етап полягає у формуванні комунікативно - мовленнєвих умінь в різноманітних видах мовленнєвої діяльності.

При введенні навчального граматичного матеріалу, а також під час тренувальної роботи з ним на початковому етапі навчання використовуються мовленнєві зразки, які презентують новий матеріал.

Під час введення і пояснення граматичного матеріалу треба використовувати:

- таблиці;
- схеми;
- малюнки;
- комп'ютерні презентації [5,с.143].

Абстрактно – графічна наочність необхідна для диференціації деяких граматичних явищ. Предметно-образотворча наочність допомагає студенту порівняти лексико-граматичні явища та краще їх усвідомити. Таблиці використовують для узагальнення парадигматичних явищ. Схеми відображають граматичні зв'язки в реченні.

При вивченні граматики та лексики виконуються мовні вправи. Їх виконання спрямовано на усвідомлення лексико-граматичних норм мови, що вивчається. Навички та вміння їхнього вживання в мовленні формуються в мовленнєвих вправах.

Мовні вправи навчають розпізнавати різні морфологічні показники (рід іменників, прикметників, вказівних та присвійних займенників, розуміння їхньої прийменниково-відмінкової системи, засвоєння дієслівних форм, уживання прийменників та ін.).

Вправи з граматичною спрямованістю поділяються на **підготовчі та мовленнєві**. **Підготовчі вправи** відпрацьовують окремі операції і дії з граматичним матеріалом. Серед підготовчих вправ важливе місце мають вправи, які формують навички узагальнення і синтезування граматичного матеріалу.

Можна назвати основні види вправ, які сприяють розвитку граматичних умінь і навичок:

- імітативні вправи направлені на ознайомлення з новим граматичним матеріалом, його осмислення та запам'ятовування, студент знаходить готовий матеріал у мовленнєвому зразку; імітаційні вправи передбачають повторення граматичної структури без змін, контрастне повторення, списування тексту або підкреслювання граматичних орієнтирів;
- вправи на відстрочене відтворення мовного явища, що вивчається;
- підстановчі вправи застосовуються для закріплення граматичного матеріалу, вироблення мовних автоматизмів у застосуванні граматичної структури в аналогічних ситуаціях; дозволяють здійснити генералізацію мовленнєвого зразку з виходом в мовлення;
- трансформаційні вправи забезпечують формування навичок комбінування, заміни, скорочення, розширення заданих граматичних структур у мовленні.

Підсумком роботи з мовними вправами стає розуміння студентами закономірностей уживання граматичних форм або диференційних ознак, характерних для мовного матеріалу; практичне використання лексико-граматичного матеріалу в мовленні завдяки багаторазовому тренуванню та автоматизації вживання мовного явища в мовленні.

Мовленнєві вправи передбачають створення таких умов на занятті, коли студент постійно залучений до процесу спілкування, тобто до процесу практичного користування мовою в різних видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні, письмі.

Мовленнєві вправи спрямовані на розвиток і вдосконалення мовленнєвих умінь. Під час їх виконання увага зосереджена перш за все на змісті висловлювання, а не на формі. Методисти вважають, що співвідношення між мовними та мовленнєвими вправами в підручниках комунікативного типу має бути у співвідношенні 1:4.

Деякі методисти виділяють також групу умовно- мовленнєвих вправ, які займають проміжне місце між вправами мовними та мовленнєвими. Умовно - мовленнєві вправи призначені для розвитку мовленнєвих умінь, набутих знань і сформованих навичок. Але їх виконання передбачає використання навчальних ситуацій і вирішення менш складних мисленнєвих задач, ніж при виконанні мовленнєвих завдань. Вони можуть бути тренувальними (направлені на формування мовленнєвих навичок і закріплення набутих знань) і контрольними (служать для визначення рівня сформованості навичок і вмінь).

Обов'язковою умовою ефективності системи вправ з граматичною спрямованістю є комунікативний характер. В цих вправах контролюється не знання граматичного матеріалу, а його використання у мовленні.

Таким чином, основна задача навчання граматики на початковому етапі – навчити студентів практично користуватися нею в комунікативних цілях, а це означає “оволодіти засобами змінювати форми слів та поєднувати слова в реченні”, тобто оволодіти граматичними навичками.

Висновки. Навчання граматики відіграє важливу роль у процесі навчання студентів - іноземців української мови. Оволодіння граматикою складає основу комунікативної компетенції – здатності самостійно будувати висловлювання в ситуаціях реального життя і розуміти висловлювання (текст), з яким комунікант зустрічається вперше. Тому так важливо навчити студентів практично використовувати граматику в комунікативних цілях. Під час навчання граматики викладач повинен перш за все формувати лінгвістичну компетенцію студента і головну її складову – граматичну компетенцію [5,с.144]. Граматичні правила і структури мають слугувати комунікативним цілям навчання.

Таким чином, граматика має сприяти формуванню та розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Мазурик Д. В. Державний стандарт з української мови для іноземців як засіб уніфікації навчальних вимог і результатів. Львівський національний університет імені Івана Франка.- Львів. 2009. 14 с.
2. Ніколаев С. Ю. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / Ред. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е.И. Пассов. – М.: Русский язык, 1989. 276 с.
4. Щерба Л. В. Преподавание иностранных языков. Общие вопросы методики. – М., 1974. 112 с.
5. Крючкова Л.С. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. Учебное пособие./Л.С. Крючкова, Н.С. Мощинская. – М.:Флинта: Наука, 2009, 480 с.
6. Вовк О. І. Формування англомовної граматичної компетенції у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання: дис. ...канд. пед. наук:13.00.02/ О. Вовк .- К., 2008. 335 с.

7. Мацюк З. Л. Лінгвістичні основи методики викладання граматики української мови як іноземної. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2007. Вип. 2. с. 31-39.

8. Тростинська О. М., Копилова О. В. Граматичний аспект у навчанні української мови як іноземної. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. 2018. Вип. 32. с. 101-111.

REFERENCES

1. Mazuryk D. V. (2009). Derzhavnyy standart z Ukrayinskoyi movy dlya inozemtsiv yak zasib unifikatsiyi navchalnyh vymoh i rezultativ. [National standard of Ukrainian for foreigners as mean of standardization of educational requirements and results]. Lviv.

2. Nikolaev S. Yu. (2003). Zahalnoyevropeyski Rekomendatsiyi z movnoyi osvity: vyvchennya, vykladannya, otsinyuvannya. [Pan-European Recommendations for Language Education: Study, Teaching, Assessment]. Kyiv.

3. Passov E. I. (1989). Osnovy kommunykativnoy metodiki obucheniya inoyazychnomu obshcheniyu. [Fundamentals of communicative methods of teaching foreign language communication]. Moscow.

4. Shcherba L. V. (2002). Prepodavaniye inostrannykh yazykov. Obshchiye voprosy metodiki. [Teaching foreign languages. General questions of the methodology.]. Moscow.

5. Kryuchkova L. S. (2009). Prakticheskaya metodika obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu. [Practical methods of teaching Russian as a foreign language]. Moscow.

6. Vovk O. I. (2008). Formuvannya anhlo-movnoyi hramatychnoyi kompetentsiyi u maybutnikh uchyteliv v umovakh intensyvnoho navchannya. [Formation of English grammar competence in future teachers in the conditions of intensive training]. Kyiv.

7. Matsyuk Z. L. (2007). Linhvistychni osnovy metodyky vykladannya hramatyky ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi. Teoriya i praktyka vykladannya

ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi. [Linguistic bases of methods of teaching Ukrainian grammar as a foreign language. Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language].

8. Trostinska O. M., Kopylova O. V. (2018). Hramatychnyy aspekt u navchanni Ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi. Vykladannya mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity. [Grammatical aspect in teaching Ukrainian as a foreign language. Language teaching in higher education institutions]. Kharkiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛІПАТОВА Марина Валентинівна, викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

НАУКОВІ ІНТЕРЕСИ: проблеми методики навчання української мови як іноземної.

БАБИЧ Тетяна Валеріївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету.

НАУКОВІ ІНТЕРЕСИ: семантика мови художнього тексту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LIPATOVA Marina Valentinivna, lecturer of the Department of the history, archaeology, information and archival affair of the Central Ukrainian National Technical University.

Circle of research interests: problems of methodology of teaching Ukrainian as a foreign language.

BABICH Tetyana Valeriivna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of the history, archaeology, information and archival affair of the Central Ukrainian National Technical University.

Circle of research interests: semantics, semantic transformations of words

ЛІПАТОВА Марина Валентинівна, БАБИЧ Тетяна Валеріївна. ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена питанням навчання граматики української мови як іноземної і формування граматичної компетенції студентів - іноземців. Під

час вивчення граматики студенти опановують граматичним матеріалом, необхідним для вираження думок в усній та письмовій формі і розуміння їх при читанні і на слух. У статті визначено основні етапи введення граматичного матеріалу на заняттях з української мови як іноземної.

***Ключові слова:** граматична компетенція, активна і пасивна грамика, граматичні навички, мовні вправи, мовленнєві вправи, комунікативні цілі навчання.*

ЛИПАТОВА Марина Валентиновна, БАБИЧ Татьяна Валерьевна. НЕКОТОРЫЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ ГРАММАТИКЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

Статья посвящена вопросам обучения грамматике украинского языка как иностранного и формирования грамматической компетенции студентов - иностранцев. В процессе изучения грамматики студенты овладевают грамматическим материалом, необходимым для выражения мыслей в устной и письменной форме и понимания их при чтении и на слух. В статье определены основные этапы введения грамматического материала на занятиях украинского языка как иностранного.

***Ключевые слова:** грамматическая компетенция, активная и пассивная грамика, грамматические навыки, языковые упражнения, речевые упражнения, коммуникативные цели обучения*

LIPATOVA Maryna Valentinivna, BABICH Tetyana Valeriivna. SOME METHODOLOGICAL PROBLEMS OF TEACHING THE GRAMMAR OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AT THE INITIAL STAGE

The article deals with problems of the formation of grammatical competence as an important component of foreign language communicative competence, the theoretical principles and foundations that are relevant for the Ukrainian as a foreign language teaching methods at the advanced stage of training have been analyzed.

The article concerns the aspect of Grammar as an important part of any language which ensures the formation of oral and written communication skills. The study of the issue which is discussed in the article is relevant, since the formation of grammatical skills is one of the prerequisites for developing the ability to express their thoughts in oral and written forms, as well as the ability to understand the views expressed by other people, which is important for the communication process.

Grammar is the part of the content of Ukrainian as a foreign language teaching program, therefore its role is seen in the aspect of learning activities, since grammar should contribute to the formation and development of speech

skills, to play a supporting role for grammar rules and structures to serve communicative learning purposes. The grammar skills formation in foreign language learners is one of the most important components of speaking, listening, reading and writing teaching process.

Studying grammar material it is necessary to form grammar skills for oral speech, which provide grammatically correct structure of dialogue and monologue speech.

The need to study grammar in practical use is emphasized. The main purpose of teaching grammar as seen by the communicative method is the formation of communicative competence meaning student's ability to act in accordance with a variety of life situations. It is a sine qua non condition that the exercises should be of interest and lead to the formation of free speech. That can promote successful communication.

Keywords: *teaching of grammar, grammatical competence, grammar skills formation, oral and written communication, communication goals of teaching, passive and active grammar minimum, stages of forming skills*